

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філософських наук, професора
Лімонченко Віри Володимирівни на дисертаційне дослідження
Качмара Святослава Любомировича
«Проблема співвідношення віри і розуму в східній патристиці: історико-
філософський і логіко-структурний аналіз», представлене на здобуття
наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю
09.00.05 – історія філософії

Сучасна ситуація засвідчує зростаючу увагу до релігійних чинників як людської поведінки, так і релігійно орієнтованих форм мислення – і це відразу вказує на актуальність теми дисертаційного дослідження С. Л. Качмара, який на перше місце ставить суспільно-культурну актуальність. При формулюванні він посилається на авторів вступу до праці про Отців християнської Церкви папи Бенедикта XVI, виділяючи при цьому такі два аспекти: по-перше, вимогу винаходити згоду між філософським розумом і євангелічною вірою, і, по-друге, завдання винаходити засоби осягнення тих аспектів дійсності, що виходять за рамки чистої емпірії. Формулювання актуальності чужими словами спочатку трохи бентежить, бо у цьому можна бачити бажання уникнути самостійних тверджень щодо вибору теми дослідження, а можна бачити і зухвале приєднання своєї розвідки до праці папи – ми обидва працюємо над актуальними темами. Але, я думаю, у цьому більше всього виявлена установка автора дисертації на уникнення свавольної суб'єктивності гадки і бажання «йти вслід за святими отцями», згадуючи І. Брянчанінова. Можливо місцями це спричиняє деяку перенасиченість розлогими цитуваннями, але у цьому ж і значна теоретична чеснота тексту, у якому перевага віддається не коментарям і аналізу, але спробам реконструювати концепції християнських мислителів. І це вказує на відповідність даного дисертаційного дослідження історико-філософській спеціалізації.

С. Л. Качмар слушно говорить про особливість сучасної суспільної ситуації як постсекулярної і при цьому згадує сучасне розуміння релігії як

чогось, що може бути корисним для об'єднання людей довкола спільних цілей, у чому не можна не побачити такий спосіб мислення, який урізає смисл до одного виміру, розглядаючи релігію у світлі сучасності. Запобіжником проти редуктивних форм мислення може бути саме історико-філософська пропедевтика думки – це обумовлює практичну значущість даного дослідження.

Текст вибудовується у відповідності до історико-часової послідовності, але аналіз історично послідовних текстів спрямований на виявлення логічної структури, побудови деякої власної концептуальної конструкції при прочитуванні текстів святоотцівської спадщини. Значущість дисертаційного дослідження С. Л. Качмара для науки й практики у першу чергу у тому, що реалізована спроба встановлення основних тенденцій в еволюції постановки та вирішення проблеми співвідношення віри та розуму в працях головних представників східної патристики і надана розгорнута аргументація щодо наведених тверджень. Наукові положення дисертації достатньо повно обґрунтовані і цим провокують бажання прискіпливого продумування і дискусії, що є обов'язковим складовим елементом захисту дисертаційного дослідження.

Можливо саме внаслідок установки на концептуалізацію досить акцентується увага на системності або несистемності праць святих отців. Так, якщо при розгляді поглядів Климента Олександрійського зазначається, що: «Несистематичний стиль, характерний для творів християнського філософа, вищість для нього особистого досвіду і внутрішнього життя над теоретизуванням, свідомо відмова олександрійця від подачі прямого і легкодоступного знання у своїх творах, певні неточності у формулюванні понять та ідей, наявність очевидних суперечностей в його концепції богопізнання суттєво утруднюють реконструкцію вирішення ним даної проблеми», то параграф по Орігену навіть за назвою виносить у центр системність. Безсумнівно, логічна системність є обов'язковим елементом філософського тексту, але було дещо непродуманим вишукувати чітку

систему там, де стоїть принципово інше завдання. На мій погляд, важлива для християнства установка на вищість досвіду і життя над теоретизуванням, наявна у наведеній цитаті, лишилася непоміченою, внаслідок чого і виникає іменування концепції співвідношення віри та розуму Климента Олександрійського раціоналістичною – істинний гностик у Климента Олександрійського з великою натяжкою може бути названий раціоналістом, оскільки вищість гнозису по відношенню до віри у тому, що він є спогляданням того, що *передбачає* віра. Інша справа, що у це споглядання залучений інтелектуальний вимір, але вважати інтелектуальне і раціоналістичне синонімами – це нехтування нюансами, які відіграють значну роль у мисленні.

У якості позитивного моменту слід зазначити залучення праць західних авторів, які не перекладені мовою нашого інтелектуального простору і тому не стали надбанням широких кіл наукової спільноти. Виклад основних результатів дослідження у оперті на цих авторів є плідним для становлення молодих науковців. Правда, дещо вільно перефразуючи – у чому заслуга, там і проблема. У Висновках слушно зазначено, що «У той час, як на Сході богословська думка поступово розвивалася до усвідомлення того, що найвищим пізнанням Бога може бути лише позадискурсивне Його осягнення в так званому містичному досвіді, у невисловимому екстатичному єднанні з Ним і богоспілкуванні, у вірі, на Заході, хоч і було розуміння того, що пізнати Бога повністю дискурсивно і навіть інтуїтивно неможливо, проте до ідеї містичного осягнення Бога богослови не дійшли». Але у тексті можна зустріти, на мій погляд, не виправдане задіювання понять і схем західного богослов'я до мислителів східної партистики. Так, при з'ясуванні специфіки богослов'я стверджується: «Все богослов'я за своєю сутністю, за визначенням Фоми Аквінського, яке є слушним і для Отців східної Церкви, є проясненням, відстоюванням та переказуванням істини, об'явленої в Письмі, за допомоги відповідального і належного використання розуму, яким

наділений богослов». У цій тезі проігнорована відмінність осягнення Бога у містичному досвіді, що вказано у Висновках.

Перше і головне, відповідно чого необхідні прояснення, це виявлення відмінностей містичного богослов'я від схоластичного і у зв'язку з цим розкриття автором розуміння містики.

Хотілося б почути і пояснення тези «Віра пов'язана з духовним прогресом. Така віра є запевненням у речах, на які надіються, доказом речей невидимих», яка зустрічається при викладенні поглядів Іоанна Дамаскіна. Сумнів викликає використання слова «прогрес» – який смисл воно тут має? Я не зуміла знайти у перекладах Дамаскіна російською мовою такого варіанта, звідки з'явилося саме це слово?

Бажання отримати пояснення викликає і характеристика Дамаскіна еkleктиком: «У філософському відношенні Дамаскін був еkleктиком на кшталт Климента Олександрійського: він однаково використовував, як вчення Платона і Аристотеля, що пройшло, як пише Констянтин Цірпаніс, рецепцію псевдо-Діонісія та Максима Сповідника, так і стоїків та неоплатоніків, загалом позитивно ставлячись до різних філософських течій». Справа не у самому Дамаскіні, але у необхідності усвідомлення запропонованих понять: коли ми можемо говорити про еkleктику?

Ще одне місце: «Григорій Палама: зустріч богослов'я східної патристики з візантійським гуманізмом та латинською схоластикою» – у якому смислі погляди Палами можуть бачитися як «зустріч» з латинською схоластикою? У тому, що він сперечається з нею – так це дуже вільне використання поняття, слово «зустріч» у діалогічній філософії ХХ століття набуло понятійного характеру і це не можна не враховувати.

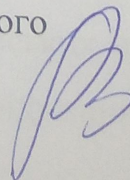
Невдалим бачиться і таке формулювання: «Тому на основі Біблії Отцями була сконструйована філософія і концептуалізовано бачення проблеми» – слово «сконструйована» викривлює образ богослов'я, привносячи неадекватну механістичну раціоналізацію.

І останнє запитання до автора. При називанні методів дослідження був названий метод деконструкції, сутність застосування якого полягає в руйнуванні стереотипів розуміння тієї чи іншої ідеї в історії східної патристики. Які стереотипи розуміння східної патристики автор усуває у своїй роботі?

Дисертаційне дослідження «Проблема співвідношення віри і розуму в східній патристиці: історико-філософський і логіко-структурний аналіз» має особливе значення для ствердження в Україні атмосфери зацікавленної і ретельної наукової роботи і надає ґрунтовний матеріал для читання філософських курсів у учбових закладах різних рівнів. Автор достатньо повно висвітлив зміст проведеного дослідження у своїх опублікованих працях, а також оприлюднив у виступах на численних наукових конференціях. Автореферат репрезентує основні авторські ідеї та логіку розгортання наукового пошуку. Висновки роботи вважаю обґрунтованими.

Враховуючи наявність самостійного авторського дослідження, наукову новизну розгортання проблеми, ракурсів розгляду її змісту, теоретичних положень та висновків, їх системну обґрунтованість, можна зробити висновок, що дисертація «Проблема співвідношення віри і розуму в східній патристиці: історико-філософський і логіко-структурний аналіз» відповідає вимогам ВАК України стосовно кандидатських дисертацій, а її автор – Качмар Святослав Любомирович заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії.

Офіційний опонент – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного Дрогобицького державного педагогічного Університету імені Івана Франка

В.В. Лімонченко

